

INFORME

LLUITA SOCIAL I MEMÒRIA COL·LECTIVA A LES CASES BARATES DE BARCELONA

Entitat Contractant: AVV Avis del Barri de Bon Pastor

Nom del programa: Lluita social i memòria col·lectiva a les cases barates de Barcelona

Tipus de programa: IPEC recerca i anàlisi

Coordinador del programa: Manuel Delgado

Data de presentació: quart informe parcial – març de 2011

INFORME PER A L'IPEC DEL GRUP DE RECERCA “LLUITA SOCIAL I MEMÒRIA COL·LECTIVA A LES CASES BARATES DE BARCELONA”

PERSONES QUE HAN TREBALLAT EN EL PROCÉS DE RECERCA

Entitat sol·licitant: Avis del Barri en defensa dels inquilins de Bon Pastor
Carrer Enric Sanchis 12
08030, Barcelona
avidelbarri@gmail.com

Equip de recerca

Coordinador:

Manuel Delgado

Investigadors:

Sandra Capdevila Sardaña
Stefano Portelli
Ulrike Viccaro
Caterina Borrelli
Marco Luca Stanchieri
Marc Dalmau

1. BREU RESUM DE LES ACTIVITATS REALITZADES

Els mesos **des de setembre 2010 fins a març 2011** van representar la conclusió de la fase investigativa, en acabar-se el treball de camp residencial dins del barri de Cases Barates de Bon Pastor i en començar la fase d'ordenació del material i redacció de la monografia. Les activitats realitzades dins d'aquest període, per tant, representen les dues vessants d'aquestes dues fases, en la mesura que el nostre equip ha dut a terme tant activitats finals de la fase de treball de camp com activitats inicials de la fase de redacció. Al mateix temps, hem continuat el treball de recopilació de material documental i de digitalització del material no digital, així com el treball d'informatització dels recursos i de completament de la pàgina web <http://laciutahoritzontal.org>.

2. ENTREVISTES I TREBALL DE CAMP

Al mes de febrer 2011 vam realitzar entrevistes que quedaven pendents i que per diferents inconvenients no havíem pogut ultimar. Es tracta de dues entrevistes a habitants de les cases barates de Bon Pastor directament realitzades per membres del nostre equip i de dues entrevistes realitzades per col·laboradors externs, de les quals disposem integralment i sense problemes d'autoria.

Les entrevistes realitzades per nosaltres són: una de llarga (dues hores) amb **F.C.V.**, una dona de 71 anys que va néixer a una casa barata de la primera fase d'enderrocs i que des de 2007 està vivint a un dels pisos de real·lotjament; les seves dues filles viuen a dues cases barates de la quarta fase; una d'elles també va participar a la entrevista; les dues dones, de diferents generacions, van opinar a propòsit del canvi de vida que representa la transformació urbanística, cadascuna d'elles a partir de la seva experiència històrica. Prèviament havíem col·laborat amb Florentina (Flora) per a la digitalització de part del seu arxiu fotogràfic i documental.

La segona, una entrevista igualment llarga (2 hores i 10 minuts) amb **LUÍS NUEVO DÍAZ**, el president de la Associació Avis del Barri en defensa dels llogaters de Bon Pastor des de la seva fundació, el 2003. Tot i tenir gairebé la mateixa edat de la primera informant, 68 anys, l'experiència vital i política d'aquest últim habitant és radicalment diferent, així com la seva visió i percepció de la transformació del barri. La relació de l'equip amb Luís ve de llarg, en ser un dels exponents més actius de l'Associació que promou aquesta recerca; aquesta familiaritat i els propis avatars que ha conegut l'evolució de la recerca, van dificultar que es realitzés una entrevista formalitzada, que finalment ha coincidit amb aquesta última fase del treball de camp; en certa manera, la seva disponibilitat a una entrevista representa també un nou vot de confiança cap a l'equip i una declaració de recolzament per part d'Avis del Barri a la recerca. Tractarem més detingudament aquest nou gir que ha -donar la relació entre la Associació i l'equip a l'últim paràgraf del present informe.

Pel que fa a les altres noves dues entrevistes, van ser realitzades per investigadors que no formen part de l'equip; però que, donades les relacions de col·laboració mantingudes amb ell(e)s, durant els últims mesos, considerem també com a material propi de la recerca, a igual títol que les fetes per nosaltres.

La primera és amb **R.C.C.**, gitana, habitant d'una casa barata de la segona fase, que recentment va traslladar-se a un dels nous pisos de real·lotjament, just davant del seu antic habitatge. La història d'aquesta tercera informant, ja ben coneguda per l'equip a partir del treball de camp residencial, és molt diferent de la dels dos informants esmentats més amunt; com molts gitanos de Bon Pastor, Rosario va arribar al barri amb la seva família després de l'enderroc del barri de La Perona, a principis dels anys 90; la seva relació amb les cases barates i amb el seu propi habitatge, per tant, és radicalment diferent respecte als

que hi van néixer, així com ho és la seva percepció de la transformació del barri i del trasllat cap als nous pisos. Aquesta entrevista va ser realitzada per Patrizia Oliva, que ha estat col·laborant durant alguns mesos amb un dels membres del nostre equip, veïna de les cases barates, involucrada a un nou grup de dones del barri. De fet l'entrevista es centra molt sobre les vivències i transformacions que ha viscut el paper de la dona al barri de Cases Barates, especialment dins de les famílies gitanes.

La segona entrevista és la única de la que disposem, fins al moment, amb treballadors o activistes externs al barri de Cases Barates, però coneixedors de la situació i del conflicte generat pel canvi urbanístics. Es tracta d'una entrevista col·lectiva a membres de la organització del Concurs d'idees Repensar Bon Pastor: **ISABEL CADENAS, MARTHA PELAYO, EVA PALAUDÀRIES, CLAUDIA VILLAZON, GUIOMAR CASTAÑOS, EMANUELA BOVE**, entre les fundadores del grup organitzatiu. Va realitzar l'entrevista Fabiana Valdoski, geògrafa de la Universitat de Sao Paulo (Brasil) que durant alguns mesos va realitzar una estada d'estudi a la Universitat de Barcelona.

3. BUIDAT D'ARXIS PÚBLICS

En paral·lel amb la tasca de digitalització dels arxius privats d'habitants del barri que ens han posat a disposició les seves fotografies i documents personals i familiars, hem estat seguint amb la recopilació material d'altres fonts; en particular, hem acabat de buidar les fotografies del Grup Facebook “Amics de les Cases Barates d'Eduard Aunós” i dels altres barris de cases barates, sobre els quals tractarem en un proper paràgraf; a la vegada, hem continuat la tasca als arxius públics de la ciutat.

Durant aquests mesos hem terminat el buidat de l'**Arxiu Històric Municipal de Barcelona**, on vam trobar (i obtenir en forma digital) molt material referent al debat públic previ a la construcció de les cases barates, que en certa mesura, i amb nostra sorpresa, no són tan allunyats com pensàvem del debat d'avui dia. L'*Informe sobre Casas Baratas* encarregat al 1924 per l'Ajuntament al tinent d'alcalde Juan Salas Antón, i la conferència *El problema de l'habitació obrera a Barcelona*, pronunciada per l'alcalde Aiguader i Miró a l'Ateneu Barcelonès el febrer 1932, exemplifiquen dues postures de les quals en certa mesura podem seguir el desenvolupament fins el moment actual. També en aquest arxiu vam trobar un seguit de documentació històrica del Patronat Municipal de l'Habitatge que ens permet entendre alguns aspectes de la relació que l'entitat va mantenir amb les cases i els seus habitants, particularment interessant pel que fa a l'època de la transició del franquisme a la democràcia formal.

Hem iniciat també el buidat d'un altre arxiu públic molt sovint deixat de banda pels historiadors i que, en canvi, conté una de les majors col·leccions de documentació referent als moviments populars i socials del segle XX: el **Centre de Documentació Històrica i Social de l'Ateneu Enciclopèdic Popular**. Aquesta entitat, fundada el 1902 i que, com els seus membres sovint recorden, “als anys 30 tenia més socis que el Barça”, va recuperar bona part del seu arxiu després de la dictadura i ara conserva desenes de mil·lers de documents (llibres, revistes, octavetes, publicacions de tot tipus, correspondència política...) organitzats electrònicament i disponibles per a la consulta. No obstant la dificultat provocada per un pròxim canvi de local, estem col·laborant amb el personal del Centre per a recuperar tot el material possible referent a les Cases Barates, en particular en la seva vessant sindicalista i obrera. Hem començat el buidat de l'arxiu de la publicació *Solidaritat Obrera* a partir de l'any 1930.

4. AVALUACIÓ DEL CONJUNT DEL MATERIAL RECOPILAT A BON PASTOR

Respecte al conjunt d'entrevistes de les quals disposem ara per ara, a la fase final del treball de camp, pel que fa al barri de Bon Pastor, la gran absència que notem és la **d'entrevistes amb treballadors o funcionaris actualment actius al barri**, per exemple a les escoles o als centres de salut, per no parlar d'entrevistes amb membres de la Associació de Veïns oficial, un dels actors clau del canvi urbanístic. Dins d'una investigació clàssica, aquesta falta seria imperdonable (respecte als treballs realitzats pel nostre equip a altres barris, per exemple a La Mina, aquestes entrevistes representaven un dels eixos clau de la recerca). No descartem la possibilitat de realitzar-ne en altres moments; però donada la natura del conflicte i de la relació que l'entitat que la impulsa, Avis del Barri, té amb tot el personal vinculat a l'Ajuntament, és difícil poder assegurar que disposarem d'aquest material.

D'altra banda, segons la informació que hem recopilat fins ara, és possible que la nostra investigació a les Cases Barates hagi cobert una sèrie d'aspectes sobre la vida quotidiana, la percepció de l'història i les lluites socials en les quals van estar implicats habitants del barri de Bon Pastor, que desmenteixen alguns dels tòpics dels quals el personal vinculat amb l'Ajuntament sembla seguir sent portador, tal com hem pogut observar repetidament durant el treball de camp. És a dir, és possible que hem de començar a considerar la recerca com a políticament situada dins d'un àmbit extern a l'oficial, tal com està ocorrent amb moltes investigacions semblants en zones de conflicte. Hem trobat interessants reflexions sobre aquest tipus de recerques que podríem dir "situades" (per no utilitzar directament el corresponent de l'adjectiu anglès "engaged", és a dir "compromeses") a un recent article de Micheal Herzfeld, "Engaged anthropology, gentrification and the neoliberal hijacking of history", publicat a *Current Anthropology* Vol.51, Supl.2, Octubre, 2011, pp.259-267:

To those who questioned the scholarly appropriateness of my direct involvement in the struggle of the people of Pom Mahakan, I answered in their own terms—those of data quality. Above all, that engagement allowed me access to information (a much better word than data) I would otherwise never have been allowed to acquire, especially after I joined them in their barricaded community on the day they thought the authorities were about to "invade," with possibly violent and even fatal repercussions. In response to the objections, I began to wonder whether the so-called objective judgment demanded by my critics might perhaps be dependent on not having enough information. (p.261)

Més que com a política de *disclaimer*, tal com ha plantejat Herzfeld, com a resposta davant de la acusació de ser massa políticament proper a una part del conflicte, aquest reconeixement – que la informació recollida correspon a una part específica de la història, i que la única manera per accedir-hi era situar-se subjectivament al costat d'aquesta part – pot servir-nos per a orientar l'escriptura de la monografia en general, i també com a proposta teòrica per a una antropologia en zones de conflicte, especialment en zones de gentrificació. Altres estudis paral·lels sobre les conseqüències de determinades dinàmiques de transformació urbana, corren a càrrec d'investigadors amb els quals estem en contacte en altres parts del món; en situar-se decididament cap a un dels costats del conflicte, aquests investigadors s'enfronten també amb problemes semblants als nostres.

És el cas de l'esmentada **Fabiana Valdoski**, geògrafa del Grupo de Estudos sobre Sao Paulo (GESP/LABUR) de l'Universitat de Sao Paulo, al tractar el cas de la favela Monte Azul; el dels sociòlegs **Tuna Kuyucu i Özlem Ünsal** al barri de Basıbüyük a Istanbul; o, per mantenir-nos dins de l'estat espanyol, els casos del sociòleg **Jordi**

Quiñonero al barri del Partidor d'Alcoi, el de l'antropòleg **Jordi Franquesa** al barri Sa Calatrava de Mallorca, que significativament va titular el seu llibre recentment publicat "*Sa Calatrava mon amour*". Òbviament, a aquests s'ha d'afegir el cas del propi **Micheal Herzfeld**, antropòleg de la generació anterior a la nostra, que tant al seu treball de camp sobre el barri de Pom Mahakan a Bangkok (Tailàndia), com al del **Rione Monti** a Roma (Itàlia), va prendre part als conflictes generat per la transformació urbanística situant-se decididament del costat dels afectats i dels "resistents". Amb la majoria d'aquests investigadors estem en contacte personalment i compartim metodologies i qüestionaments. Afegim que des del Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials de la Universitat –amb el que el nostre equip actua coordinadament i en permanent contacte– estan en marxa diverses recerques anàlogues: la de **Caterina Borelli**, que durant la seva investigació a Sarajevo va centrar-se sobre el cas específic de la lluita dels habitants d'un edifici amenaçat d'enderroc dintre del barri de Marijin Dvor; **Marc Morell** al Barri de Palma de Mallorca, i, a Barcelona, **Marc Dalmau**, a la Colònia Castells; **Muna Makhlouf** a la Barceloneta; **Marco Stanghieri**, a Vallcarca.

Aquesta xarxa recentment creada entre antropòlegs engaged dins de diferents terrenys de conflicte i d'exclusió social creades per la transformació urbana, pot representar una corrent específica dintre de l'antropologia urbana contemporània, i creiem oportú fer-ne menció explícita a la monografia final, plantejant-nos els avantatges i desavantatges d'aquesta implicació, tant des del punt de vista ètic com des del punt de vista de l'accés que garanteix a les informacions o dades disponibles sobre el terreny. També volem mencionar aquí l'important aportació que està donant a la nostra investigació l'activació del **bloc del Grup de Treball de Perifèries Urbanes de l'Institut Català d'Antropologia** (grup de treball del qual formen part alguns dels membres del nostre equip d'investigació) amb la direcció <http://periferiesurbanes.org>, on es troba ja molt del material comparatiu que possiblement utilitzarem a la monografia.

5. ELS ALTRES BARRIS DE CASES BARATES

Durant aquesta última fase hem també pogut profunditzar el coneixement del barri de Cases Barates d'Eduard Aunós. En primer lloc hem recollit una important quantitat de fotos i vídeos sobre la vida quotidiana en aquest barri, a partir del treball del grup Facebook "Amics de les Cases Barates Eduard Aunós". El material recopilat per aquest grup, compostat per ex-habitants de les cases i disponible a través de la popular web de *social networking*, comprèn moltíssimes fotos antigues i documenta tant la vida al barri com la seva demolició i la construcció dels blocs de pisos en els que s'han reinstal·lat els antics habitants de les cases.

Un seguit de visites al barri d'Eduard Aunós al llarg dels mesos de gener i febrer ens ha permès comprendre algunes de les dinàmiques que van acompanyar la transformació del barri. Tot i que no vam poder realitzar entrevistes formals, vam accedir a converses informals amb una desena de veïns del barri, tots antics habitants de les cases barates, entre els quals també alguns membres de l'Associació de Veïns d'Eduard Aunós, i el seu president **JORDI CORTÉS BLASI**.

Alguns contactes al barri de Bon Pastor ens han donat també informacions interessants respecte al barri de Cases Barates de Baró de Viver, que per proximitat geogràfica té relacions properes amb el de Bon Pastor. Tot i així, no disposem d'entrevistes amb habitants del barri, del qual les cases barates van desaparèixer el 1987.

Pel que fa a l'últim barri de cases barates, el de Can Peguera (antigament Ramón Albó), hem seguit intentant contactar de nou amb l'associació de veïns i amb el seu president **JOSEP CLARIANA**, però sense èxit, tot i haver realitzat unes dues visites al barri, a part els intents de contacte telefònic i per correu electrònic. Suposem que durant l'any de

redacció de l'informe final podrem organitzar-nos tant amb l'AAVV de Can Peguera com amb la d'Eduard Aunós per a coordinar una possible exposició a partir del material recollit, possibilitat que ja hem començat a debatre amb els presidents de les associacions eventualment implicades.

6. RECOPILOCIÓ MATERIAL DIVERS

Per al lliurament de material que vam realitzar a principis de 2011, tot i que la majoria el constituïen fotos i vídeos, també vam haver de realitzar una sèrie de tasques concernents a altres tipus de material. En particular, vam realitzar un buidatge, ara gairebé completat, dels **blocs i pàgines webs** que contenen material relacionat amb el barri de Bon Pastor; siguin llocs de notícies o de reflexió, webs de contrainformació o municipals. Totes les pàgines webs s'han convertit en imatges verticals i s'han incorporat al material per a entregar.

7. ACTIVITATS DE DIFUSIÓ DE LA RECERCA

Dues iniciatives de caràcter acadèmic s'han dut a terme durant aquests mesos que animaran l'interès al voltant de la investigació. En primer lloc, gràcies a l'interès del professor **Michael Herzfeld**, del departament d'antropologia de la Harvard University, al mes de març hem realitzat una classe doctoral a distància sobre la problemàtica de les Cases Barates de Bon Pastor, i a partir dels resultats de la nostra recerca. Els doctorands, dintre d'un pla d'estudis sobre habitatge, gentrificació i concepcions del patrimoni històric, van assistir a la classe després d'haver estudiat el material que vam facilitar i, després d'una breu introducció, van fer preguntes sobre els punts que els resultaven més interessants, segons el programa preparat pel professor Herzfeld.

A nivell barceloní, vam rebre una proposta per part del geògraf **Horacio Capel**, director de la coneguda revista electrònica *Geocrítica – Revista Electrònica de Geografia i Ciències Socials*, que va informar-nos del seu possible interès en preparar un número especial de la revista sobre Bon Pastor i les problemàtiques dels barris de Cases Barates. Tot i tractar-se de moment només d'una possibilitat sense concretar, considerem que seria summament important pel nostre projecte, ja que molts dels aspectes que tractem a la nostra investigació han estat tractats anteriorment en aquesta revista. S'hi han publicat, durant els últims anys, articles sobre les cases barates de Tarragona, sobre la Colònia Castells, sobre diferents temes molt propers als nostres, però encara no ha aparegut res sobre les cases barates de Barcelona ni sobre la transformació del barri de Bon Pastor.

8. RELACIÓ DE L'EQUIP AMB EL TERRITORI

Com hem esmentat al primer paràgraf, la relació de l'equip amb l'associació Avis del Barri, que fins a l'any passat havia estat molt complexa i havia patit del clima de desconfiança generalitzada que es respira al barri, s'ha desatansat durant aquesta última fase de la recerca, i no com a conseqüència d'alguna actuació o política explícita per part d'una o de l'altra part, sinó possiblement només com a resultat de l'activitat de recerca continuada i constant i visible dins del barri de Cases Barates. La perspectiva d'una recerca conclosa, coherent i amb uns continguts relativament propers a les inquietuds que han compartit els Avis del Barri des del seu començament de segur que han ajudat a superar alguns

malentesos i a situar la relació sobre un pla de col·laboració més paritari i relaxat. Al si de l'Associació comença a entreveure's la possibilitat de veure reconeguda la seva tasca de defensa del valor històric de la població del conjunt de barriades de cases barates, el paper que les institucions han jugat respecte dels seus veïns, l'impacte social de la transformació d'aquests barris; en particular, la necessitat, política, històrica i humana a la vegada, de contrarestar el silenciament mediàtic i institucional que fins ara han patit els habitants del barri i en particular aquells que van comprometre's amb les reivindicacions contra la seva remodelació. Aquests són alguns dels elements que destaquen de la nostra implicació com a investigadors al conflicte de Bon Pastor i que fan que aquest treball comenci a ser comprés en les seves importants dimensions per l'associació que l'impulsa.

Per a nosaltres aquesta nova acceptació, tot i que tardana, representa una conclusió digna per un treball llarg i en el qual la implicació va ser potser més ampla de la indispensable, amb relacions de familiaritat i proximitat humana que, si bé ens van procurar patiments i decepcions en el decurs de la recerca, sens dubte ens han donat accés privilegiat a certs aspectes de la vida al barri i a matisos importants en la percepció de la realitat dels seus habitants, una dimensió que no ens hagués estat conèixer ni comprendre sense la proximitat emotiva amb l'objecte d'estudi que ha caracteritzat la nostra tasca investigadora.